

ronment are considered to be the following: providing the development of professionally significant qualities of education managers aimed at effective work performance in multicultural educational environment; orientation at advanced formation of professional and administrative abilities and skills based on cross-cultural management; the use of interactive teaching methods in the process of organization of partnership between educational process participants. The formation of education managers' readiness for professional activities in multicultural educational environment involved implementation of the pilot model in three stages by means of implementing all the pedagogical conditions at every stage as well as inclusion of the optional course "Fundamentals of education managers' professional activities in multicultural educational environment" into the process of training education managers. The purpose of the first stage (motivational and reflexive) was the formation of education managers' positive emotional attitude towards professional activities in multicultural educational environment and multicultural integration in the sphere of education. The second stage (information and cognitive) was targeted at systematization of knowledge on the specific character of the functioning of multicultural educational environment and mechanisms of its improvement. The third stage (activity and projecting) involved the formation of education managers' abilities and skills of efficient performance based on cross-cultural management. It has been concluded that the proposed model of forming education managers' readiness for professional activities in multicultural educational environment is effective and should be implemented in observance of all its components.

Keywords: education managers, pedagogical conditions, education managers' readiness for professional activities, the model of forming education managers' readiness for professional activities, multicultural educational environment.

Рецензент: д. наук з держ. управління С. К. Хаджирадєва

Подано до редакції 17.06.2016

УДК: 371.134:7.012

Олена Віталіївна Семенова,
викладач кафедри образотворчого мистецтва, аспірант,
Уманський державний педагогічний університету імені Павла Тичини,
вул. Садов, 28, м. Умань, Україна

ІНТЕГРАТИВНА РОЛЬ КОМПОЗИЦІЇ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовано теоретичні аспекти інтегрованого навчання, розглянуто поняття «композиція» в різних видах мистецтва: у музиці, хореографії, літературі, мистецтвознавстві. Визначено, що композиція як навчальний предмет інтегрує в собі загальні та специфічні особливості побудови художнього твору. Крім того, досліджено поняття «композиція» в різних жанрах образотворчого мистецтва: декоративно-прикладному, дизайні, малюнку, живописі.

Ключові слова: композиція, інтеграція, вчитель образотворчого мистецтва.

Постановка проблеми. Ефективність навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва залежить від того, які саме його складники пов'язані між собою. Останні ж у широкому значенні є частинами навчального плану, що визначають зміст соціально-економічної, професійно-педагогічної та художньо-педагогічної підготовки. У вужчому значенні – це такі дисципліни, метою вивчення яких є формування у студентів художньо-педагогічної та художньо-творчої компетентності. Перша означає здатність майбутнього фахівця виконувати функції професійної діяльності, друга – спроможність творчо самореалізуватися в галузі певного виду образотворчого мистецтва. Відтак, педагогічна система вищих навчальних закладів художнього профілю складається зі специфічно визначеного дидактичного змісту, форм, методів і засобів. Загальновідомо, що процес вивчення таких фахових дисциплін, як малюнок, живопис, скульптура, графіка на

змістовому рівні має забезпечуватися відповідними міжпредметними зв'язками. Засобом для досягнення такої єдності є композиція, що інтегрує в собі загальні та специфічні особливості побудови художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що питання основ композиції протягом багатьох століть вивчалось вченими, мистецтвознавцями, художниками, мислителями тощо. Стосовно філософів та мистецтвознавців, які розглядали композицію як художню форму творів мистецтва, слід зазначити А. Лосева, О. Зись, В. Розанова, П. Флорентського, М. Алпатова, В. Власова, О. Дайнеку, В. Фаворського, Н. Тарабункіна. Серед художників, які розвивали теорію композиції та використовували її закономірності, прийоми та засоби у своїх роботах можна назвати М. Волкова, О. Кибрика, Г. Угрюмова, О. Кипренського, К. Брюллова, А. Іванова, А. Сторова, В. Шебуєва, А. Венеціанова, К. Юона. Основні положення компо-

зиції як навчальної дисципліни досліджували Г. Беда, В. Іванченко, А. Лосенко, С. Шорохов, М. Ростовцев, К. Юон та ін.

Метою статті є визначення інтегративних основ композиції у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Завдання статті: проаналізувати значення терміну «композиція»; визначити інтегративні основи композиції під час викладання дисциплін мистецького спрямування.

Методи дослідження: аналіз, синтез, абстрагування та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Основою будь-якого художнього твору є композиція. Відтак, наскільки якісним є опанування композиційними закономірностями та засобами виразності залежить успішність оволодіння образотворчою грамотою та рівень розвитку творчого потенціалу студентів.

Питання композиції, її закономірностей, прийомів, засобів виразності та гармонізації завжди є актуальними для художників, музикантів, хореографів та інших особистостей творчих професій.

Для більш повного викладу нашого дослідження проаналізуємо поняття «композиція». Воно є багатоаспектним і використовується в усіх галузях мистецтва.

Зокрема, в музичному мистецтві термін «композиція» розглядається у двох аспектах: як завершена музична форма (музичний твір) або як організований процес, що допомагає втілити художній зміст твору та керувати сприйняттям слухача. Так, у енциклопедичному словнику композиція в музиці (*componimento* – італ., *composition* – франц.) розглядається як музичний твір, а також, мистецтво відтворювати звуками настроїв душі [3].

Хореографічну композицію В. Карпенко розглядає як структуру художнього твору, що зумовлена його змістом, в основі якої є фабула і сюжет. Автор зазначає, що, для того щоб передати зміст хореографічної постановки, використовуються такі виразні засоби: хореографічний текст, пантоміма, жести, мізансцена, сюжет, фабула, музика [4].

У літературі композиція характеризується формою побудови художнього твору, яка знаходить своє виявлення у смислосназначущому співвідношенні окремих взятих його частин» [1, с. 238-139].

Композицію в мистецтвознавстві розглядають у кількох варіантах: це творчий процес незалежно від виду і жанру, це твір мистецтва або результат творчої діяльності; це наука, теорія творчості; це навчальна дисципліна у мистецьких навчальних закладах [10, с. 7].

Отже, у всіх галузях мистецтва термін «композиція» однозначно означає поєднання частин в єдине ціле, тобто створення чогось цілісного, неподільного.

У процесі підготовці спеціалістів образотворчого мистецтва, як зазначають відомі дослідники, композицію доцільно розглядати як науку, як навчальний предмет, як художню форму творів мистецтва, як вид

художньої творчості, як результат творчості митця (художника) [9, с. 11].

Г. Логвіненко у своїй праці «Декоративна композиція» визначає композицію як важливий момент організації художнього твору, який допомагає надати роботі єдності та цілісності, утворюючи взаємозалежність його елементів. Автор наголошує, що при створенні декоративної композиції розміщення зображувальних елементів відбувається за визначеною схемою та залежить від задуму автора. Всі зображувальні елементи узгоджуються в стилевих особливостях і поєднуються в цілісній композиції [5, с. 6].

Поняття «композиція» в дизайнерській сфері розглядається як побудова твору дизайнерського мистецтва, розташування і зв'язок його частин, які відповідно компонується, відповідають призначенню та технічній ідеї твору, його художньому задуму і відображають чуттєво-емоційні очікування споживача дизайнерського продукту [2, с.116].

Композиція – це розміщення й організація форм або об'єктів, які зображуються чи створюються в тому чи іншому матеріалі. У процесі матеріалізації творчої ідеї (що має певний сюжет, обмежена геометричною зображальною поверхнею або матеріальним простором) відбувається розкриття її художньо-змістової сутності [8, с. 455].

Сучасні дослідники наводять й дещо інші дефініції зазначеного поняття. Наприклад, композиція – це творчий процес (компонування), незалежний від виду і жанру мистецтва; композиція – це результат творчої праці, твір мистецтва; композиція – це наука, теорія творчості; композиція – це дидактичний предмет для студентів навчальних закладів мистецтва тощо. З окресленого видно, що наведені поняття стосуються специфіки конкретної галузі знань, у якій воно фігурує.

Наведені визначення не вичерпують усієї кількості численних формулювань. Проте, є однозначне й універсальне для всіх видів мистецтв трактування: композиція – це спрямований на розкриття змісту синтез складових цілісної художньої форми.

Композиція як навчальний предмет викладається в усіх вищих мистецького спрямування. У наявних навчальних посібниках із композиції, зазвичай, розкрито її формальні ознаки (цілісність, супідрядність, рівновага), типологію (закрита, відкрита, симетрична, асиметрична, статична, динамічна), форму (центрична, лінійна, площинна, об'ємна, просторова, комбінована), прийоми (угрупкування, накладання, членування, стилізація тощо) і засоби (пропорція, ритм і метр, контраст і нюанс, колір, фактура і текстура, точка, лінія, пляма, тон та ін.). Згідно з цим, навчальний курс композиції у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва за своїм змістом традиційно поділяється на теоретичний та практичний розділи. Перший із них охоплює теорію композиції; другий – систему тренувальних вправ, виконання яких дає змогу студентам засвоїти універсальні закони, прави-

ла, прийоми й засоби формальної композиції, тобто побудову безпредметних зображень.

Звісно, що ознайомлення студентів із формальними основами композиції надзвичайно корисне. У практиці світового образотворчого мистецтва сформувалися різні напрями живопису, що несуть у собі високу художню образність. На жаль, часткове вивчення особливостей типології композиційних побудов у творах цих напрямів обмежується лише на заняттях із історії образотворчого мистецтва. Отже, вивчаються лише деякі теоретичні аспекти проблеми художнього образу, а практичний контекст його створення залишається поза увагою.

Саме через це, як засвідчує практика, у студентів виникають певні труднощі під час формування образного мислення. Отже, цілком упевнено можна стверджувати, що змістове наповнення програми дисципліни «Композиція» є надто обмеженим. Це вимагає внесення певних коректив. Ми пропонуємо оновити її за принципом інтеграції (з лат. «*integratio*» – доповнення, побудова цілого).

Так, Я. Коменський, зауважував, що для міцності знань учнів необхідним є взаємозв'язок (інтеграція) навчальних предметів.

Методологічну основу інтеграції в художній освіті закладено в працях російського педагога Б. Юсова: інтеграція – це розкриття внутрішньої спорідненості різноманітних художніх виявів. Вітчизняний науковець Л. Масол розглядає це поняття як особливий вид художньої творчості, що відображається в зміні структури художнього мислення, у формуванні його таких глобальних характеристик, як образність, асоціативність, метафоричність, специфічне співвідношення форми і змісту [6, с. 69-79].

Варто погодитися із О. Рудницькою, яка вказує на важливість інтегративного навчання саме при викладанні дисциплін мистецького циклу. Вона стверджує, що сутність останнього полягає в спорідненості різних за своєю природою знань, які розкривають багатогранність оточуючого нас світу. Знання, в свою чергу, відображаються за допомогою ліній, барв, звуків, які людина отримує за допомогою органів чуття: зору, слуху тощо [7, с. 106].

Під час викладання фахових дисциплін відбувається міждисциплінарна та внутрішньо-предметна інтеграції. Міждисциплінарна інтеграція характеризується синтезом знань із декількох різних дисциплін: образотворчого мистецтва, культурології, креслення, естетики. Тобто відбувається об'єднання навчального матеріалу з різних галузей знань, при якому забезпечується ефективно його засвоєння та активується пізнавальна діяльність студентів.

Внутрішньо-предметна інтеграція поєднує загальнохудожні та спеціальні дисципліни. Художньо-творча діяльність характеризується синтезом теоретичних знань і практичних умінь з рисунку, живопису, композиції, історії мистецтв, декоративно-ужиткового

мистецтва, що сприяє формуванню образної уяви та вмінню реалізувати свій творчий задум [7, с. 150].

Навчальні дисципліни – малюнок, живопис, композиція, декоративно-прикладне мистецтво, скульптура – є профілюючими в підготовці студентів художньо-педагогічних спеціальностей. Опанування цими дисциплінами повинно здійснюватися в комплексі, що сприятиме гармонійному розвитку, майбутніх фахівців. Адже, закони (цілісності, ритму, пропорції, симетрії, композиційного центру), універсальні засоби виразності (статика й динаміка, контраст, нюанс, вертикаль та горизонталь), а також специфічні засоби виразності (крапка, лінії, штрих, форма, колір, світло, фактура, текстура, тло і ракурс) вивчаються не лише на композиції вони використовуються на всіх предметах професійного спрямування. Виокремити чи розділити їх неможливо. Так, наприклад, рисунок і живопис сприяють розвитку умінь та навичок у процесі зображення на площині. Завдання композиції полягає у засвоєнні та опануванні законів і закономірностей побудови зображень у двовимірному та тривимірному просторі. Без рисунка немає ні композиції ні живопису, і навпаки. Композиція має універсальне значення в усіх навчальних дисциплінах мистецького спрямування. Адже, це і початкова стадія роботи, і конструктивна побудова, і використання певних матеріалів, і розміщення на площині.

Етапи виконання роботи, закони і закономірності створення зображень, принципи композиційної побудови є однаковими для всіх вищезгаданих дисциплін. Відмінності є лише у виразності зображення, рівні осмислення художнього образу та в майстерності виконавця.

Саме на таких заняттях студенти вивчають, аналізують конструктивні і просторові особливості оточуючих нас предметів, відтворюючи їх на площині або просторі. У процесі виконання композиційних завдань студенти аналізують, синтезують предмети та явища, немовби вивчаючи їх із середини (внутрішній зміст, конструкцію, стан об'єкта для подальших трансформацій). Будь-яке зображення спочатку обдумують, розміщують на картинній площині, враховуючи її розмір та формат.

Існують деякі труднощі у процесі фахової підготовки студентів мистецького спрямування. Зокрема, з однієї сторони спостерігається єдність навчальних і творчих завдань, а з іншої – протиріччя між ними. У становленні майбутніх педагогів-художників як професіоналів неможливо розділити навчальну та творчу діяльність. Оскільки художня творчість є складовою частиною навчального процесу та її результатом.

На прикладі викладання дисциплін професійного спрямування (рисунку, живопису, композиції тощо) яскраво проявляється психологічна структура єдності навчально-творчого процесу. Це – домінування навчально-аналітичних та художньо-образних якостей. Названі якості використовуються при виконанні будь-яких завдань з фахових предметів, бо в загальному

вигляді вони є творчими. Наразі умовно розділяють завдання з малюнку, живопису, композиції тощо на навчальні та творчі, керуючись тим, що у будь-яких академічних роботах присутні як пізнавально-аналітичні, так і емоційно-виразні сторони творчої діяльності. Відтак, студент свідомо чи несвідомо вчиться вирішувати художньо-образні завдання, незалежно від рівня їх складності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, закони, універсальні та специфічні за-

соби виразності у нашому дослідженні виступають інтегративними основами композиції у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва, адже вони є основним предметом вивчення дисциплін професійного спрямування. Предметом подальших розробок та досліджень може бути комплексне вивчення інтегративних якостей чи можливостей професійно спрямованих художніх дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв / За наук. ред. О. Галича. – Київ : Либідь, 2001. – 488 с.
2. Дизайн. Иллюстративный словарь-справочник / Минервин Г. Б., Шимко В. Т., Ефимов А. В. и др. : Под. общей редакцией Г. Б. Минервина и В. Т. Шимко. – М. : «Архитектура – С», 2004, – 288 с.
3. Энциклопедический словарь Брокгауза Ф. А. и Ефрона И. А. – СПб. : Брокгауз-Ефрон. 1890-1907.
4. Карпенко В. М. Взаимосвязь хореографического искусства с художественной литературой / В. М. Карпенко // Электронный научный журнал APRIORI Серия: Гуманитарные науки. – 2015. – №2. Режим доступа : <http://www.apriori-journal.ru/serial/2-2015/Karpenko-Karpenko.pdf>
5. Логвиненко Г. М. Декоративная композиция / учеб. пособие / Г. М. Логвиненко. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 144 с.

REFERENCES

1. Galych, O., Nazarets, V., & Vasyliiev, Ye. (2001). *Teoriia literatury [Literary theory]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Minervin, G. B., Shimko, V. T., & Yefimov, A. V. (2004). *Dizayn. Illustrativnyy slovar-spravochnik [Design. Illustrated Glossary]*. Moscow: Arkhitektura [in Russian].
3. Brokgauz, F. A., & Yefron, I. A. (1907). *Entsiklopedicheskiy slovar [Encyclopedic dictionary]*. St. Petersburg: Brokgauz-Yefron [in Russian].
4. Karpenko, V. M. (2015). *Vzaimosvyaz khoreograficheskogo iskusstva s khudozhestvennoy literaturoy [Relationship of choreographic art with fiction]*. *Elektronnyy nauchnyy zhurnal APRIORI. Seriya: Gumanitarnye nauki – Online academic journal Apriori. Series: Humanities*, 2. Retrieved from: www.apriori-journal.ru/serial/2-2015/Karpenko-Karpenko.pdf [in Russian].
5. Logvinenko, G. M. (2005). *Dekorativnaya kompozitsiya [Decorative composition]*. Moscow: Vlados [in Russian].

6. Масол Л. М. Зміст загальної мистецької освіти в Україні й за кордоном : Проблеми виховання / Л. М. Масол // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3-4. – С. 69–79
7. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К., 1998. – 182 с.
8. Туманов І. М. Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання : Навчальний посібник / І. М. Туманов. – Львів : Аверс, 2010. – 497 с.
9. Шорохов Е. В. Композиция : Учеб. для студентов ХГФ пед. ин-тов / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 207 с.
10. Яремків М. Композиція : творчі основи зображення. Навчальний посібник / М. Яремків. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 112 с.

6. Masol, L. M. (2001). *Zmist zagalnoi mystetskoï osvity v Ukraini i za kordonom: Problemy vykhovannia [The content of general art education in Ukraine and abroad: Problems of education]*. *Pedagogika i psikhologiya – Pedagogy and Psychology*, 3-4, 69–79 [in Ukrainian].
7. Rudnytska, O. P. (1998). *Osnovy vykladannia mystetskykh dystsyplyn [Fundamentals of teaching artistic disciplines]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Tumanov, I. M. (2010). *Rysunok, zhyvopys, skulptura: Teoretyko-metodolohichni osnovy kompleksnoho navchannia [Drawing, painting, sculpture: Theoretical and methodological foundations of comprehensive training]*. Lviv: Avers [in Ukrainian].
9. Shorokhov, Ye. V. (1986). *Kompozitsiya [Composition]*. (2nd ed., rev.). Moscow: Prosveschenie [in Russian].
10. Yaremkiiv, M. K. (2009). *Kompozitsiia: tvorchi osnovy zobrazhennia. [Composition: creative basis of a picture]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

Елена Витальевна Семенова,
преподаватель кафедры изобразительного искусства, аспирант,
Уманский государственный педагогический университета имени Павла Тычины,
ул. Садовая, 28, г. Умань, Украина

ИНТЕГРАТИВНАЯ РОЛЬ КОМПОЗИЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Результативность образовательного процесса профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства зависит от составляющих педагогической системы. К ним относятся содержание, формы, методы и средства, с помощью которых происходит формирование художественно-педагогической и художественно-творческой компетентности, которые являются определяющими при подготовке педагогов-художников. Для обеспечения эффективного функционирования педагогической системы существует блок специальных "Наука і освіта", №6, 2016

дисциплин, к которым относятся рисунок, живопись, скульптура, графика и т.д. Данные предметы на содержательном уровне должны обеспечиваться соответствующими межпредметными связями. Средством для достижения их единства является композиция, которая интегрирует в себе общие и специфические особенности построения художественного произведения. Целью статьи является определение интегративных основ композиции в профессиональной подготовке будущего учителя изобразительного искусства. Композиция как учебный предмет преподается во всех вузах художественного цикла. Исходя из этого, курс композиции в профессиональной подготовке будущего учителя изобразительного искусства по своему содержанию традиционно делится на теоретический и практический разделы. Первый из них охватывает теорию композиции; второй – систему упражнений, выполнение которых позволяет студентам усвоить универсальные законы, правила, приемы и средства формальной композиции, то есть построение беспредметных изображений. Исследованием установлено, что законы (целостности, ритма, пропорции, симметрии, композиционного центра), универсальные средства выразительности (статика и динамика, контраст, нюанс, вертикаль и горизонталь), а также специфические средства выразительности (точка, линии, штрих, форма, цвет, свет, фактура, текстура, фон и ракурс) изучаются не только на композиции они используются на всех предметах профессионального направления, выступая интегративными основами композиции в профессиональной подготовке будущих учителей изобразительного искусства, то есть происходит внутрисубъектная интеграция, при которой сочетаются общехудожественные и специальные дисциплины (рисунок, живопись, композиция, графика, скульптура).

Ключевые слова: композиция, интеграция, учитель изобразительного искусства.

Olena Semenova,

*lecturer, Department of Fine Arts, post-graduate student,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
28, Sadova Str., Uman, Ukraine*

INTEGRATIVE ROLE OF COMPOSITION IN PROFESSIONAL TRAINING OF ART TEACHERS

The efficiency of educational process of future art teachers' professional training depends on the components of pedagogical system. They include content, forms, methods and means that are used to form artistic-pedagogical and artistic-creative competence which is determinant in art teachers training. The effective functioning of pedagogical system is provided by a block of profession-related subjects which includes drawing, painting, sculpture, graphic art, etc. In terms of their content, these subjects should have corresponding cross-curriculum connections. Their unity can be achieved by means of composition, which integrates common and specific features of the formation of the work of art. The purpose of the article is to define integrative basis of composition in professional training of future art teachers. Composition as a subject is taught in all universities for art. The course of composition is traditionally divided into theoretical and practical sections in professional training of future teachers of art. The first one covers the theory of composition; the second one covers the system of exercises which give students an opportunity to learn universal laws, rules, techniques and means of formal composition that is the structure of non-figurative images. We have discovered that the principles of unity, rhythm, proportion, symmetry and composition center; universal means of expression (statics and dynamics, contrast, shade, vertical and horizontal) and specific means of expression (dot, lines, stroke, shape, color, light, texture, background and aspect angle) are studied not only at composition lessons but also in all profession-related subjects; they are integrative basis of composition in training future art teachers, consequently, there is an intrasubject integration where general artistic and special disciplines are combined (drawing, painting, sculpture, graphic art).

Keywords: composition, integration, art teacher.

Рецензент: д. пед. н., проф. Г. І. Сотська

Подано до редакції 20.06.2016